

Kyrka och skola möts
Konferens i Tingvalla kyrkan i Karlstad
1 oktober 2025 8.15 – 15.40

I min hand har jag en liten skrift som heter:

Om folkskolelärarens uppgift som församlingsmedlem.¹

Den är skriven av min mormors far, Albin Rune. Han var präst i Grava församling som ligger drygt en mil norrut längs Klarälven. Som präst var Albin ordförande i skolrådet. Så här skriver han om folkskolläraren:

Obestriddigt står ingen kallelse i församlingen prestens närmare än folkskollärarens.²

Det finns mycket att säga om denna skrift och även om min mormors far men helt klart låg skolan honom varmt om hjärtat. Kyrkan hade ju ansvar för skolan en bra bit in på 1900-talet och det var först 1969 som kristendomsämnet bytte namn till religionskunskap.

Redan 1686 ålades landets präster enligt kyrkolagen att undervisa i kristendom genom husförhör, skriftermål och konfirmationsundervisning. Läskunnigheten var utbredd redan då men långt ifrån alla kunde läsa. Det var föräldrarnas ansvar att barnen skulle lära sig att läsa. Det kontrollerades sedan på husförhören.

Så mormors far stod i en lång tradition av präster som hade ansvar för skolan.

Däremot skulle jag velat tala med honom om ekumenik. Han skriver mycket om separatismen och jag förstår att det stör honom att det finns frikyrkoförsamlingar. Efter lite efterforskningar har jag insett att en av dessa församlingar är den församling som idag heter Skårekyrkan, som hör till Ekumeniakyrkan. Min arbetskamrat, Andreas Hultsten, hör till Ekumeniakyrkan i Forshaga som har stort samarbete med Skårekyrkan. På deras webbplats skriver de om sin historia:

På 1860-talet bildades den församling som idag heter Skårekyrkan. Målet med församlingen var att hjälpa människor att leva efter Herrens bud. Söndagsskola var från början ett viktigt och prioriterat arbete. Församlingen startade även syföreningar och skolor eftersom folkskolan fortfarande inte fungerade fullt ut.³

Utifrån denna notis har jag sökt efter mer kunskap och lärt mig att det inte alls var ovanligt att frikyrkor startade skolor.

¹ Albin Rune. *Om folkskollärarens uppgift som församlingsmedlem. Fördrag av Albin Run, ordförande i Grava församlings skolråd*. Karlstad: Nya Wermlands-Tidningens Aktiebolag. 1902.

² Rune, 1902. Sid. 9.

³ Skårekyrkans historia. https://skarekyrkan.se/wp-content/uploads/sites/64/2017/10/skarekyrkans_historia.pdf [2025-09-29].

En viktig lärdom är också att det på 1800-talet inte rådde **skolplikt** i vår tids mening utan **läroplikt**.

Socknarna – som Svenska kyrkans församlingar kallades – var från 1842 skyldiga att bygga skolor och anställa lärare men reformen tog tid att genomföra. Det fanns många privata skolor som erbjöd god undervisning. Även när skolplikten infördes mer och mer fanns det alternativ till den kommunala skolan.

På 1860-talet var de frikyrkliga församlingarna formellt vanliga ideella föreningar. Därför kunde de, som alla andra, grunda skolor. Men det var dyrt och ansvarsfullt att ge undervisning i alla ämnen. Om det skedde så var det under mycket enkla förhållanden.

I en artikel i Dagen som publicerades 2016 läste jag om hur baptistförsamlingarnas andra riksomfattande konferens i juni 1858 beslutade

att rekommendera församlingar att starta skolor. Läraren och predikanten Johannes Palmqvist åkte då hem till Stora Mellösa utanför Örebro och satte spaden i jorden, trots ihärdigt motstånd från prästerskap och sockenledning. Den 24 oktober 1858 invigdes det nya skol- och bönhuset. Baptistförsamlingen bildades formellt sju månader senare. Fyra år senare gick fler barn i baptisternas skola än i kyrkskolan.⁴

Baptisterna ville inte utsätta sina barn för den undervisning som skedde i statskyrkans skolor, eftersom det var barndöpare som undervisade med Luthers katekes som lärobok. Artikeln berättar:

I Orsa startade tre ungdomar, Dortlova Erik, Näs Anna Persdotter och hennes bror Näs Per Persson 19, 26 och 23 år gamla, en skola 1852. Prästen Johan Abenius förbjöd omgående verksamheten, men de unga lärarna struntade i prästen. Domkapitlet gav Abenius rätt att tvångsomhänderta barnen, men föräldrar och allmänhet protesterade. Trakasserierna fortsatte, men ledde ingenstans. 1857 byggdes ett skolhus i Orsa.⁵

Ofta var detta ett sätt att få en gudstjänstlokal. Baptisterna fick inte bygga kapell men ”det gick bra att bygga en skola som sedan kunde användas som kyrka”.⁶

1862 öppnade Maria Lagergren det som skulle bli baptisternas främsta skoldistrikt med en ambulerande skola i trakterna runt Sundsvall. I Ljustorps socken dömdes hon till böter om hon fortsatte undervisa. Men när de flesta av bönder[na] undertecknade ett upprop mot beslutet körde kyrkorådet över kyrkoherden och upphävde förbudet.

⁴ Håkan Arenius. *Baptisterna gick i fängelse för rätten att få driva skolor*. Dagen. Publicerad 2016-08-05 - 03:00 Senast uppdaterad 2020-09-02 - 08:52 <https://www.dagen.se/livsstil/baptisterna-gick-i-fangelse-for-ratten-att-fa-driva-skolor/3538081> [2025-09-29].

⁵ Arenius, 2016.

⁶ Arenius, 2016.

1865 hade Maria 420 elever och 1 556 barn gick i 15 baptistiska skolor.
1868 var de som flest: 3 312 barn undervisades av 30 lärare.⁷

Mot slutet av 1890-talet stängde en del baptistiska skolor ner på grund av svårigheten att få tag på lärare. Det var dyrt att driva lärarutbildning i privat regi. Dessutom kunde bara den som var medlem i Svenska Kyrkan komma in på lärarseminarierna. När den allmänna skolen med tiden blev mindre konfessionell blev det – paradoxalt nog – enklare för baptisterna att gå in i den, även om katekesundervisningen fanns kvar ända till 1919.

Genom sina skolor höjde baptisterna utbildningsnivån i landet och nådde samtidigt ut med sitt budskap. De visade att medborgare som sluter sig samman kan tvinga statsmakten på knä. På köpet förändrades kvinnorollen genom att de förmedlade kunskap och tog till orda i det offentliga rummet.⁸

Med andra ord har kristna från olika traditioner haft olika roller i uppbyggnaden av den svenska skolan. Precis som vi har idag. Men idag samarbetar vi förmodligen bättre och det är en stor glädje.

Samtidigt finns motstånd – det är inte stort men vi upplever det ibland från alltför nitiska tjänstemän på kommunens kansli eller i vissa fall från rektorer som fruktar tidningsartiklar med negativt innehåll. En och annan kyrkoherde i Svenska kyrkan är också misstänksam mot sådant som inte uppfunnits av kyrkoherden själv.

Inget nytt under solen!

Idag är vi samlade för att tillsammans fundera över hur vi skapar goda förutsättningar för vårt gemensamma arbete. På vår webbplats har vi skrivit:

I fokus ställer vi frågan om hur ett skolkyrkoarbete kan och behöver byggas upp för att bli hållbart och stabilt över tid. Vi kommer att prata om värdet av att jobba tillsammans ekumeniskt församlingar emellan. Och vi kommer att prata om värdet av att hitta strukturer och formulera överenskommelser tillsammans med skolor kring skolkyrkoarbetet, just för att få till stabilitet och långsiktighet.⁹

Tillbaka till min mormors far. Han var ändå hängiven och satte barnen och deras föräldrar i centrum. Han skriver om läraren – som ju oftast var en man:

Föräldrarna söka ofta få samtala med honom (sic!) om sina barn; har han (sic!) bevisat barnen kärlek, eger han (sic!) en god nyckel till faders- och modershjärtan.¹⁰

⁷ Arenius, 2016.

⁸ Arenius, 2016.

⁹ Nätverket Kyrka och Skola möts. *Samverkan, stabilitet och hållbarhet över tid – att skapa förutsättningar för lyckosamt skolkyrkoarbete*. <https://kyrkaochskolamots.se/1-oktober-2025/> [2025-09-30].

¹⁰ Rune, 1902. Sid. 23.

Även här liknar hans tid vår. Lärare idag ägnar mycket tid och energi just till kontakter med föräldrar och vårdnadshavare. I relationen till hemmen får lärarna följande råd av Albin:

Är meddelandet af grannlaga beskaffenhet bör läraren gå till väga med största försigtighet och saktmod samt noga vakta sig för öfverilade uttryck af myndighet, äfven då han (sic!) i sin sak, enligt lag och pligt, måste visa fasthet. Han (sic!) måste hafva till ögonmärke att förbättra och icke förbittra.¹¹

Så jag vill avsluta med denna 123 år gamla oneliner, som går att tillämpa i alla relationer. Med barnen, föräldrarna men även även med lärare och skolläda:

- Låt oss hava till ögonmärke att förbättra och icke förbittra.

© Anders Göranson 2025-10-01

¹¹ Rune, 1902. Sid. 23.